
Van de bovenste boekenplank

Wie als arbeidsmarktonderzoeker nu en dan een anderstalig boek ter hand neemt, internationale tijdschriften en buitenlandse working papers doorploegt, websites bezoekt of simpelweg wat uitgeverscatalogi inkijkt, komt onvermijdelijk geregeld verrassende dingen tegen. Onderzoekresultaten die niet echt voor de hand liggen en waarvan je graag eens een binnenlands equivalent zou zien. Interessante en intelligent gebruikte data-sets, waarvan je zou hopen dat ze ook bij ons beschikbaar zijn. Conceptuele kaders en onderzoeksmethoden die ietwat van het gewone afwalen of zelfs gedurfd te noemen zijn. Boeken waarvoor je de tijd niet hebt om ze te lezen of er de waarde van in te schatten omdat ze net naast je eigen enge vakgebied vallen, maar waarvan je graag door een deskundig iemand de inhoud gepeild zou zien. Allemaal dingen dus waarvan je in eerste instantie misschien de neiging hebt om ze voor jezelf te houden in de hoop er later iets mee te kunnen doen dat in je vakgebied ophef maakt, maar waar je bij nader toezien toch in de koffiekamer met collegae over praat omdat je beseft dat je de tijd of de competentie niet hebt om er écht iets mee te doen en je deze parels toch niet verloren wil laten gaan.

De bedoeling van deze rubriek is om dat soort zaken te verzamelen. Wie iets te signaleren heeft, contacteert: Walter Van Trier, p/a Steunpunt WAV, E. Van Evenstraat 2C, 3000 Leuven, tel. 016/323225, e-mail: walter.vantrier@wav.kuleuven.ac.be

Van de Boekenplank

Trouwe bezoekers van de Steunpunt WAV-evenementen herinneren zich wellicht nog de studiedag over 'Arbeidsherverdeling' die op 28 oktober 1993 werd georganiseerd onder het motto 'Beter een half ei dan een lege dop'. De centrale gast – en de enige spreker waaraan ik zelf vandaag nog een levendige herinnering overhoud – was *Jacques Drèze*, notoir econoom (ondertussen emeritus) van de Université Catholique de Louvain.

In zijn lezing plaatste Drèze de beproefde recepten inzake *arbeidsduurverkortung* (op langere termijn sluipend aanwezig, maar zonder veel effect op het aantal jobs) en *arbeidsherverdeling* (succesvol in de vorm van deeltijdarbeid en brugpensioen, maar niet noodzakelijk positief voor de levenskwaliteit

van de betrokkenen) in het perspectief van een *vierdagenweek*. Hij beschreef de mogelijkheden en de moeilijkheden van een dergelijke beleidsstrategie met erg veel nuances. Veel sterker dan het overgrote merendeel van zijn economische collegae legde hij inzake de moeilijkheden niet zozeer de nadruk op strikt economische obstakels – wat zal het effect zijn op de (loon)kostenstructuur van de onderneming en valt dit wel te financieren? – maar op de enorme maatschappelijke omwenteling die de invoering van een vierdagenweek onvermijdelijk zou meebrengen. Ik herinner me trouwens dat zijn mondelinge uiteenzetting op dit punt veel explicieter was dan de enkele korte opmerkingen – hoe zal men in zo'n maatschappij het onderwijs, de cultuur, de sport of de vrije tijd organiseren? wat zijn de consequenties op de organisatie van het gezinsleven en inzonderheid op de levensomstandig-

heden van de vrouw? – die in de uitgeschreven versie overblijven (zie Steunpunt WAV (1993), Nieuwsbrief 3 jg. 3, bijlage).

Wie deze tekst vandaag in de context van de activeeringsdiscussie herleest, verbaast zich wellicht over de stelligheid waarmee een zo scherpzinnig en goed geïnformeerd waarnemer als Drèze de invoering van de vierdagenweek presenteerde als hét belangrijkste discussiepunt op de politieke agenda van het werkgelegenheidsbeleid. Maar in de context van 1993 verraste dit niet écht. De topic vormde een belangrijk discussiepunt in tal van Europese landen en gaf zelfs aanleiding tot experimenten op bedrijfsniveau. De situatie inzake werkgelegenheid maakte het mogelijk om langetermijnoplossingen voor te stellen zonder het risico te lopen dat men de te nemen maatregelen te laat zou doorvoeren. Ingebed in een beleid leidend tot een grotere benutting van kapitaalgoederen was de kans reëel dat een dergelijke ingreep zou leiden tot productiviteitswinsten, wat het geheel financieerbaar zou maken en tegelijk een uitgangsbasis kon vormen voor een compromis tussen vakbonden en patroons. Maar bovenal maakte het omvattende karakter van de ingreep de idee van een vierdaagse werkweek tot de spil van een aantrekkelijke praktische utopie, die als leidraad kon fungeren bij de herstructurering van tal van bestaande maatregelen – een mobiliserend maatschappelijk project dat niet enkel (negatief) rust op een strijd tegen de werkloosheid maar (positief) voor de meeste bevolkingsgroepen een grotere levenskwaliteit in het vooruitzicht stelt.

Vandaag lijkt de *discussie over de vierdaagse werkweek* en het hiermee samenhangende maatschappelijke project *grotendeels vergeten*. Vlaanderen, zowel als de rest van Europa, is in de ban van een ander maatschappelijk project – de *actieve welvaartsstaat* – waarin arbeid en jobs kennelijk zo centraal staan dat aan een beleid voor meer vrije tijd moeilijk een positieve en intrinsieke waarde is toe te kennen.

Enkel in Frankrijk is het thema niet volledig op het achterplan geraakt en is er recent met de Wet Robien (juni 1996) en de twee Wetten Aubry (juni 1998 en januari 2000) op het vlak van de arbeidsduur wél sprake geweest van grote manoeuvres. Het is duidelijk dat dit wetgevend werk volledig kadert binnen de minimalistische visie op een beleid van ar-

beidsduurverkorting, met name als middel in de strijd tegen de werkloosheid. Maar juist daarom vervult het Franse beleid zoets als een experimentele rol in de ogen van erg veel waarnemers. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het een heleboel commentaren en publicaties oplevert. Wie vandaag in de afdeling 'actuele sociale en economische problemen' van Franse boekhandels rondloopt of Franse tijdschriften doorbladert, moet zelfs erg veel moeite doen om het onderwerp te vermijden. De selectie die ik hierna met u doorblader, is verre van volledig of zelfs maar representatief, maar ze geeft wél een goed beeld van de variëteit aan publicaties die op de markt beschikbaar zijn – in de hoop dat ooit iemand de tijd vindt en de lust heeft om een gedegen overzicht te maken van welke lering we uit de Franse ervaringen kunnen trekken.

✓ Een onmisbaar stuk in deze evaluatie is uiteraard *Réduction du temps de travail: les enseignements de l'observation*, Paris, La Documentation Française, 2001, 493 blz. – het rapport van een werkgroep, ingesteld door de Commissaris van het Plan. Tussen 7 januari 2000 en 7 juni 2001 verzamelde deze werkgroep, samengesteld uit vertegenwoordigers van de werkgevers en de vakbonden, mensen uit de administratie en onderzoekers met een erg verscheiden disciplinaire achtergrond, alle beschikbare gegevens om zo een globaal en voor alle betrokkenen aanvaardbaar *beeld te krijgen van de effecten van het gevoerde beleid*. Strikt genomen, gaat het niet om een echte evaluatie – al was het maar omdat een gedeelte van de wetgeving dat betrekking heeft op ondernemingen met minder dan 20 werknemers pas in voege trad op 1 januari 2002 – maar dit lijvige boekdeel bevat desondanks een overvloed aan informatie. Het *eerste deel* plaatst de problematiek van de arbeidsduurverkorting in een historisch en internationaal vergelijkend perspectief én geeft een synthese van de manier waarop economen in de voorbije twintig jaar de effecten van arbeidsduurverkorting hebben onderzocht. Het *tweede deel* bevat de eigenlijke diagnose en geeft aanleiding tot positieve conclusies inzake reikwijdte van de maatregelen, de invloed op de werkgelegenheid en op de waarborgen voor de competitiviteit van de bedrijven. Een minpunt is het eerder negatieve effect op de arbeidsomstandigheden. Men signaleert bovendien dat de invoering van arbeidsduurverkorting in belangrijke mate aanleiding is geweest tot vernieuwingen inzake arbeidsorgani-

satie en arbeidsverhoudingen. Het *derde deel* bevat een aantal beleidsaanbevelingen die men kortweg kan samenvatten als: doe zo verder, maar let in de toekomst wel met meer zorg op de kwaliteit van de arbeidsomstandigheden.

✓ Ook de economische tijdschriften bevatten uiteraard regelmatig bijdragen die één of ander facet van de problematiek belichten. Twee pogingen om een min of meer globaal beeld te schetsen vindt men in 'Réduction du temps de travail et emploi', in: *Economie Internationale*, n° 83, 3e Trimestre 2000, pp. 3-165 en 'Les temps des 35 heures', in: *Travail et Emploi*, n° 90, avril 2002, pp. 5-54. Het eerste dossier is samengesteld door Gilbert Cette en bevat vooral artikelen die gericht zijn op een vergelijking van de Franse ervaring met het beleid in het buitenland. Cette is in het Franse debat over arbeidsduurverkorting een gevestigde naam. Samen met Dominique Taddéi is hij verantwoordelijk voor een groot aantal publicaties op dit vlak en hun *Réduire la durée du travail. De la théorie à la pratique*, Paris, Livres de Poche, 1997, 349 p is nog steeds een lezenswaardig boek. Het tweede dossier bevat enkele artikels, die vooral ingaan op de manier waarop de arbeidsduurverkorting wordt beleefd door de betrokken werknemers. Ze geven aan dat deze beleving verre van eenduidig is. Zo hangt de betekenis die men geeft aan 'de 35-urenweek' in grote mate af van de karakteristieken van de professionele integratie en van de relatie die men heeft met de job. Of nog: loontrekkende ouders met kinderen jonger dan twaalf blijken een positief bilan op te maken omdat ze meer tijd met hun kinderen kunnen doorbrengen, terwijl laaggeschoolde vrouwen zonder kinderen eerder een negatieve evaluatie maken omdat hun arbeidsomstandigheden na invoering van de arbeidsduurverkorting slechter zijn en omdat hun uurroosters minder te voorzien en variabel zijn.

✓ Naast deze wetenschappelijke bijdragen zijn er uiteraard ook tal van kleinere publicaties te vinden die hun kritisch licht op het debat laten schijnen. Twee voorbeelden zijn: Christine Gavini, *La Métamorphose du Travail. Gagnants et perdants des 35 heures*. Paris, Editions Liaisons, 2001, 126 p. en CFDT Nord-Pas-de-Calais, *Les 35 heures en actes. Enquête de la CFDT*, La Tour d'Aigues, Editions de l'Aube, 2001, 155 p. Gavini plaatst het debat over arbeidsduurverkorting in de context van een aantal

recente ontwikkelingen op het vlak van de werkgelegenheid, meer bepaald de stelling dat 'arbeid' gedoemd is om in de toekomst te verdwijnen. Vanuit die optiek beschrijft ze hoe de wetten Robien en Aubry een bijdrage leveren tot de versnelling van fenomenen als interne bedrijfsreorganisaties, diversifiëring van de arbeidsstatuten en verslechtering van de arbeidsomstandigheden en hoe ze bovendien verschillende categorieën werknemers op zeer ongelijke wijze treffen. Het boekje van de CFDT is het resultaat van een op vraag van deze vakbond uitgevoerd onderzoek. Naast een algemeen overzicht van de resultaten en een algemene conclusie die sterk analoog is aan deze van Gavini bevat het passages uit uitvoerige kwalitatieve interviews met werknemers uit bedrijven, waarin arbeidsduurverkorting is doorgevoerd.

✓ Ten slotte wil ik nog een boekje vermelden dat het debat over de 35-uren in het bredere perspectief van een nieuw maatschappelijk project tracht te plaatsen. In *35 heures: le temps du bilan*, Paris, Editions Desclée de Brouwer, 2001, 157 p. belichten Bernard Brunhes (consultant en specialist inzake human resources), Denis Clerc (gekend als directeur van het maandblad Alternatives Economiques) en Dominique Meda (vooral gekend omwille van het boek *Le Travail, une valeur en voie de disparition*, 1998) *drie centrale vragen*. Wat is de invloed van de 35-urenweek op de werkgelegenheid en de werkloosheid? Zullen de bedrijven in staat zijn om de nieuwe en meer efficiënte organisatievormen te ontwikkelen, die het lot van de 35-urenweek op langere termijn zullen bepalen? Welke impact heeft de arbeidsduurverkorting op de levenskwaliteit en de arbeidsomstandigheden van de loontrekkenden die ervan genieten? Voor elk van deze drie vragen is het *antwoord genuanceerd positief*. Clerc neemt aan dat het beleid op het vlak van de werkgelegenheid inderdaad een succes is geweest, maar wijst ook op de kosten die hiermee gepaard gaan: grotere overheidstussenkomst, grotere inspanning inzake loonmatiging, grotere complexiteit en ondoorzichtigheid. Brunhes geeft aan dat de wetgeving toelaat om nieuwe vormen van onderhandeling uit te proberen, maar wijst ook op de moeilijkheden en conflicten die dit oproept: inzake arbeidsverhoudingen blijft de rol en onderlinge verhouding van 'wet' en 'onderhandeling' erg onduidelijk en ondanks een beweging naar meer autonomie op de werkvloer lijkt men paradoxaal meer en meer

terug te grijpen naar 'tijd' als maatstaf voor de geleverde arbeid. Méda presenteert gegevens waaruit blijkt dat er wel degelijk een gevoel bestaat 'eigen tijd' te hebben gecreëerd en in die zin kan men van een algemene tevredenheid spreken, maar daartegenover staat dat een groot gedeelte van de loontrekkenden aangeeft nu in slechtere arbeidsomstandigheden te werken en met minder aangepaste of minder stabiele uurroosters. Bovendien signaleren de onderzoeken erg grote verschillen in de manier waarop arbeidsduurverkortingsverschillen groeien loontrekkenden treft. In zijn conclusie, met de sprekende titel 'Un pari gagné dans l'immédiat, mais de nombreuses questions en suspens', benadrukt Bernard Perret hoezeer men in de bijdragen uit deze bundel twee verschillende boodschappen kan lezen: het beleid bereikte de objectieven die de wetgever stelde, maar een aanzienlijk aantal vragen blijft onbeantwoord en juist deze vragen zijn voor het succes van een drastische arbeidsduurverkortings op langere termijn van het grootste belang.

Tijdschriftgesprek I

✓ In een editoriaal van 'Statistics in Society' (Journal of the Royal Statistical Society, series A, vol. 165 (2002) part I, pp. 3-7) wijst Jonathan Gershuny op het belang van coördinatie inzake de verzameling van longitudinale survey data in het Verenigd Koninkrijk. Grootschalige longitudinale surveys zijn duur en ook minder flexibel inzake korte-termijn databehoeften. Daarom zijn ze zeker geen alternatief voor cross-sectie studies. Enkel de eerste golven van een longitudinaal onderzoeksprogramma kunnen eventueel als dusdanig dienst doen. Maar, zo stelt Gershuny, longitudinale studies hebben drie belangrijke voordelen: ze maken onderzoek van inherent longitudinale fenomenen mogelijk (zoals instroom en uitstroom uit de armoede); ze maken sommige causale interpretaties mogelijk (indien vóór en ná van belang zijn om oorzaak en gevolg te onderscheiden); ze laten soms toe om causaal belangrijke, maar moeilijk te meten variabelen buiten beschouwing te laten (omdat herhaalde metingen bij eenzelfde individu duidelijk maken dat een bepaalde tijdsinvariante factor hier geen rol speelt). Daarom leveren cross-secties en longitudinale surveys in eerste instantie complementaire gegevensbestanden op.

✓ In hetzelfde editoriaal wijst Gershuny op de grote rijkdom aan longitudinale surveys in de Verenigde Staten. Een recente aanwinst op dit vlak is de National Longitudinal Survey of Youth 1997, uitgevoerd onder de auspiciën van het Bureau of Labor Statistics. De NLSY97 is een enquête bij jongeren, die op 31 december 1996 van 12 tot 16 jaar waren. Een eerste reeks interviews vond plaats in januari 1997; daarna volgde jaarlijks een opvolgingsinterview. Op 18-19 November 1999 werd door het BLS en het Joint Center for Poverty Research (Northwestern University and University of Chicago) een eerste congres georganiseerd, waarop een begin gemaakt werd met de exploratie van de reeds beschikbare gegevens. Een selectie van de papers verscheen recent in de *Monthly Labour Review* (August 2001, pp. 3-67) en in de *Journal of Human Resources* (vol. 36, 2001, n° 4, pp. 627-822). Deze collectie van papers wijst op de grote rijkdom aan topics die op basis van deze gegevens geanalyseerd kan worden. Zoals men kan verwachten, focussen de artikels in de *Monthly Labour Review* op topics die strikter behoren tot het domein van de arbeidsmarkt. Twee artikels signaleren dat jongeren van deze leeftijdsgroep in aanzienlijke mate arbeidsactief zijn. Zo heeft ongeveer de helft van de ondervraagde 12-13-jarigen reeds ervaring op de arbeidsmarkt. Andere artikels bekijken de relatie tussen werken tijdens de opleiding, onderwijs en resultaten op de arbeidsmarkt en de participatieprogramma's die de overgang van school naar werk begeleiden. Ten slotte is er een artikel over de invloed van 'ras' op de arbeidsparticipatie van tieners en jonge volwassenen. De *Journal of Human Resources* bestrijkt een bredere waaier van topics. Naast een beschrijving van de werkwijze die bij de NLDY97 is gevolgd, vindt men ook hier een evaluatie van programma's als 'Head Start' en 'School-to-Work'. Andere artikels bekijken het spaargedrag van jonge ouders of meten de armoede-incidentie.

✓ Hetzelfde nummer van 'Statistics in Society' (Journal of the Royal Statistical Society, series A, vol. 165 (2002) part I, pp. 9-95) bevat een reeks van artikels die werden gepresenteerd op een internationale conferentie over de 'Evaluation of economic and social policies' door de Royal Statistical Society (July 4th, 2000). De aanleiding tot deze conferentie was de vaststelling dat de 'evidence-based policy', gepredikt door de New Labour regering, leidde tot

een *toenemende nadruk op de evaluatie van allerlei beleidsmaatregelen*. De richtlijn dat elk programma tegelijk ook diende te voorzien in een evaluatie-strategie (en deze evaluatie uit het eigen budget diende te betalen) bracht mee dat het volume evaluatieonderzoek toenam. Maar deze ontwikkeling had ook een negatieve kant. De meeste evaluaties bekeken enkel kortetermijneffecten en hadden nauwelijks oog voor de impact op langere termijn. Bovendien was de capaciteit en de kwaliteit van de beschikbare evaluatoren beperkt. Vandaar de inspanning, onder meer van de RSS, om aan deze problemen te verhelpen. Gegeven de context waarin ze werden gepresenteerd, mag de methodologische focus van de artikels in dit dossier niet verwonderen. James A. Riccio en Howard S. Bloom (Manpower Demonstration Research Corporation, New York) geven een overzicht van de designs gebruikt bij de evaluatie van Amerikaanse welfare-to-work en andere tewerkstellingsinitiatieven. Ian Plewis (Institute of Education, London) illustreert hoe multi-level analyse kan gebruikt worden om het netelige probleem van heterogeniteit op een constructieve manier aan te pakken. Michael Lechner (University of St Gallen) bespreekt een aantal praktische aspecten van de evaluatie van heterogene arbeidsmarktprogramma's op basis van machting modellen. Michael White (Policy Studies Institute, London) en John Killeen (National Institute for Careers Education and Counselling, Cambridge UK) evalueren het belang van informatie over houdingen bij de studie van de effecten van loopbaanadvies op voortgezette opleidingen. In zijn inleiding benadrukt Peter Dolton (University of Newcastle en Institute of Education) dat er op het terrein van de niet-experimentele evaluaties van sociaal en arbeidsmarktbeleid geen standaardwerkwijze bestaat die in alle gevallen kan worden gevolgd. Dit betekent, zo concludeert hij, dat men in de praktijk zo transparant mogelijk moet te werk gaan en dat men erover moet waken of meer robuuste, alternatieve schattingsmethoden, eens ze ontwikkeld worden, de conclusies van onze onderzoekingen niet wijzigen.

Tijdschriftgesprokkel II

✓ Eén van de hete hangijzers in de discussie over de actuele ontwikkelingen op de arbeidsmarkt is *of jobs nu al dan niet 'onzekerder' zijn dan vroeger*. Is

er enige aanwijzing dat de gemiddelde duur van alle huidige jobs korter is dan de gemiddelde duur van alle jobs op een willekeurig tijdstip in het verleden? Is de kans op overleven in de huidige jobs vandaag kleiner dan vroeger? Kortom, is een job nog steeds iets waarop je kan rekenen voor het leven of duurt ze enkel tot Kerstmis – dit vragen Paul GREGG en Jonathan WADSWORTH zich af (cfr. 'Job tenure in Britain, 1975-2000; Is a job for life or just for Christmas?', in: *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol. 64, 2002, n° 2, pp. 111-134). Hun uitgangspunt is de vaststelling dat de twee beschikbare bronnen op deze vraag een verschillend antwoord doen geven. Analyses op basis van de Enquête Arbeidskrachten suggereert dat de gemiddelde duur van jobs recent daalde. Onderzoekers die gegevens van de General Household Survey gebruikten, besluiten dat deze gemiddelde duur in feite niet wijzigde over de tijd. Vandaar dat Gregg en Wadsworth een procedure volgen die toelaat om gegevens uit beide bronnen in hun analyse te gebruiken en die tegelijk ook mogelijk maakt om een meer gededesaggregeerde analyse uit te voeren. Zij concluderen dat er *inderdaad reden is om te geloven dat jobs over het laatste kwart van de vorige eeuw instabieler zijn geworden*. Voor ongeveer driekwart van de arbeidende bevolking is dit duidelijk het geval. De vermindering van langdurige jobs is acuter sinds 1985 en concentreert zich (maar niet uitsluitend) bij mannen ouder dan 50. Voor oudere mannen is de kans dat ze reeds tien jaar in dezelfde job werken 15 procentpunten lager dan in 1985. Een belangrijke conclusie van deze analyse is evenwel dat deze trend naar meer instabiliteit op geaggregeerd niveau een tendens naar een grotere stabiliteit bij bepaalde groepen verbergt. Dit is het meest duidelijk zo voor de groep van vrouwen met jongere kinderen. Gregg en Wadsworth schrijven dit toe aan een wijziging in de regelgeving rond het moederschapsverlof, die vrouwen met kinderen een grotere jobzekerheid garandeert. Zij vinden een bevestiging van deze veronderstelling in de vaststelling dat de mediaan van de jobduur voor mannen met jongere kinderen in deze periode met ongeveer 20% is gedaald en dat de langdurige jobs ook zijn afgenomen bij vrouwen zonder kinderen. Of dit soort resultaten voldoende is om te verklaren waarom er in de perceptie van velen sprake is van sterk toegenomen jobonzekerheid laten Gregg en Wadsworth in het midden, temeer omdat de beschikbare gegevens

niet toelaten om na te gaan in welke mate deze toestand eventueel het gevolg is van vrijwillige of onvrijwillige in- en uitstroom uit jobs. Wel wijzen ze op een aantal punten die mogelijk zorgwekkend zijn, in het bijzonder waar het de oudere mannen betreft. Al was het maar omdat men kan vermoeden dat de tendens naar kortere jobs voor deze categorie inderdaad hoofdzakelijk voortkomt uit onvrijwillige bewegingen – met als gevolg het verlies van bedrijfsspecifiek menselijk kapitaal en het ermee verbonden loon.

✓ Om te evalueren of *de situatie van vrouwen op de arbeidsmarkt* al dan niet over de tijd verbetert, maakt men dikwijls gebruik van een maatstaf die het gemiddelde niveau van de vrouwelijke lonen afzet tegen het gemiddelde niveau van de mannelijke lonen – de zogeheten ‘gender wage gap’. Jennifer Hunt’s ‘The Transition in East Germany: When is a Ten-Point Fall in the Gender Wage Gap Bad News?’, in: *Journal of Labor Economics*, vol. 20 (2002) n° 1, pp. 148-169 presenteert een overtuigende waarschuwing tegen het geïsoleerde gebruik van deze indicator – en, bij uitbreiding, tegen het geïsoleerd gebruik van elke simpele indicator, die enkel een trend aangeeft zonder duidelijk te maken welk mechanisme deze trend drijft. Het uitgangspunt van het artikel is de vaststelling dat in de periode 1990-1994 het gemiddelde maandloon van de vrouwelijke werknemers in het vroegere Oost-Duitsland steeg van 74% naar 84% van het gemiddelde maandloon van mannelijke werknemers. Hunt toont aan dat deze vaststelling niet noodzakelijk reden is voor veel gejuich want in dezelfde periode daalde de werkgelegenheid relatief sterker en steeg de werkloosheid relatief meer bij de vrouwen dan bij de mannen. Gedetailleerde analyse van gegevens uit het Duitse Socio-Economische Panel leert dat vooral laaggeschoolde vrouwen werkloos worden of de arbeidsmarkt verlaten als gevolg van een dalende vraag naar laaggeschoolde arbeid.

✓ Economen trachten al een tijdje greep te krijgen op de goed gedocumenteerde, zij het ietwat troeblerende vaststelling dat sinds de jaren 1970 de *loonongelijkheid in de Verenigde Staten* niet enkel toeneemt op geaggregeerd niveau, maar ook binnen demografische groepen, industriële sectoren en beroepen. Troeblerend omdat niet zo onmiddellijk duidelijk is welk (algemeen) mechanisme hiervoor wel verantwoordelijk is (want van facto-

ren als technologische ontwikkeling of concurrentie met lageloonlanden mag men verwachten dat ze disproportioneel wegen op verschillende segmenten van de arbeidsmarkt). Omdat de meeste empirische studies focussen op de componenten van de ongelijkheidstrends zonder gebruik te maken van een model dat een verklaring biedt voor het ongelijkheidsniveau in een economie, redeneren zij impliciet in termen van een wereld met slechts één type vaardigheid of aanleg. Deze verdeling bepaalt dus per definitie ook de verdeling van de lonen en toenemende ongelijkheid schrijft men bijgevolg toe aan de factor(en) (zoals technologische ontwikkeling) die het belang van de vaardigheden of de aanleg aan de top relatief doet toenemen.

In ‘Rising Wage Inequality, Comparative Advantage, and the Growing Importance of the General Skills in the United States’, in: *Journal of Labor Economics*, vol. 20 (2002) n° 1, pp. 105-146 presenteert Eric D. Gould een *model dat vertrekt van de intuïtie dat verschillende soorten jobs vragen om verschillende soorten vaardigheden en attitudes*. Naargelang de gebruikte technologie zal men bepaalde vaardigheden en attitudes meer waarderen in bepaalde sectoren dan in andere en naargelang de vaardigheden en attitudes men bezit, zal men productiever zijn in bepaalde jobs dan in andere. De ontwikkeling van de loonwaaier krijgt in zo’n model een veel complexer beeld. Op geaggregeerd niveau wordt de ongelijkheid niet enkel bepaald door de verdeling van één soort vaardigheden en het gebruik dat hiervan wordt gemaakt op verschillende tijdstippen, maar ook en vooral door de manier waarop de waardering van verschillende soorten vaardigheden in verschillende sectoren en beroepen evolueert over de tijd. Op sectorieel of beroepsniveau hangt de ongelijkheid vooral af van de feitelijke verdeling van de vaardigheden van de groep werknemers die zichzelf in die sector of dat beroep heeft ingewerkt (en deze zelf-selectie zal uiteraard een gevolg zijn van de vaardigheden waarover men beschikt, maar ook van de prijs die men voor deze vaardigheden in de verschillende sectoren krijgt). Het door Gould uitgewerkte model laat toe om deze effecten te identificeren en gegevens uit de Amerikaanse Current Population Survey laten toe om na te gaan hoe de parameters van de relevante verdelingen (voor drie grote beroepsgroepen) wijzigen in de periode 1970-1990.

Model zowel als schattingprocedures zijn te ingewikkeld om hier verder uit te leggen, maar de conclusie van het empirische werk is zeker interessant. De belangrijkste empirische vaststelling is de stijgende correlatie inzake bekwaamheden tussen de drie beroepsgroepen als gevolg van een toenemende nadruk op algemene vaardigheden in elk van hen. Als verder onderzoek deze resultaten bevestigt dan volgen hieruit belangrijke conclusies, ook voor het beleid. Dat de drie betrokken sectoren in de loop van de bestudeerde periode een grotere gelijkenis zijn gaan vertonen, impliceert immers dat bekwaamheden waaraan werknemers vroeger een comparatief voordeel ontleenden (en hen beter geschikt maakten voor één van de drie betrokken beroepsgroepen) van belang inboeten in vergelijking met bekwaamheden die in alle beroepen belangrijk zijn. "Consequently, workers are still sorting into occupations according to their comparative advantage, but they are increasingly finding that they are either good in all three sectors or bad in all three sectors." Als deze conclusie klopt dan suggereert dit een ontwikkeling naar een arbeidsmarkt waarin werknemers die de noodzakelijke algemene vaardigheden ontberen steeds moeilijker een job zullen vinden waarin ze vanuit het oogpunt van een bepaalde sector relatief goed zijn.

Als Conceptuele Afsluiter

Tien jaar geleden betoogde Rick Van Der Ploeg in zijn inaugurale rede als hoogleraar staatshuishoudkunde aan de Universiteit van Amsterdam dat men de vraag *Is de econoom een vijand van het volk?* negatief diende te beantwoorden. Economen benadrukken in de maatschappelijke discussie vooral de diffuse langetermijnvoordelen van efficiëntie, terwijl de politici op korte termijn allerlei lobbygroepen willen zoethouden. Niet de econoom, maar de politiek en de tirannie van de gevestigde deelbelangen zijn de échte vijand van het volk – zo luidde de stelling van de aankomende topeconoom met wereldfaam. Gezien hij ondertussen als lid van Koks Paarse regering ook een tijdje aan de kant van de vijand heeft gestaan zou het interessant zijn om te weten of deze ervaring iets aan zijn argumenten wijzigd. Maar zelfs zonder zo'n addendum blijft het boekje met de uitgebreide versie van deze lezing (Amsterdam, Prometheus, 1992, 96 blz.) uitermate leeswaardig.

Niet enkel omdat de kritiek op het al dan niet vermeende 'enge karakter' van het economische denken de laatste jaren enkel maar is toegenomen, wat de titel van Van der Ploegs inaugurale rede vandaag minstens zo actueel maakt als in 1992. Maar ook omdat de centrale vraag van *Is de econoom een vijand van het volk?* – waarom, *wanneer en onder welke voorwaarden is het gebruik van markten als een instrument voor de toewijzing van middelen al dan niet aan te bevelen?* – nog steeds op tal van beleidsdomeinen een heet hangijzer is, dat voer blijft voor heel wat misverstanden.

De vraag of economen écht anders denken dan gewone mensen, inbegrepen de eventueel hogeropgeleiden met een ander diploma, is in deze context uiteraard interessant. Voor uitspraken over verdelingsvraagstukken of het bredere domein van de economische en sociale ethiek bestaat er terzake vrij veel empirisch materiaal. Men weet onderhand wel dat economen minder dan anderen ethische objecties hebben tegen (hypothetische) winkeliers die bij (hypothetische) grote sneeuwval de (hypothetische) prijs verhogen van alles wat kan dienen om sneeuw te ruimen. De meest geopenbare verklaring is dat zij hierin simpelweg het (legitieme) spel van vraag en aanbod zien. Maar uiteraard *blijven er nog heel wat vragen open*: Is de opleiding tot econoom hiervoor in grote mate verantwoordelijk? Of trekt deze opleiding een apart soort mensen aan en levert de metafoor van de markt enkel een rationalisering voor hun gebrek aan ethische intuïties? Is er enkel sprake van verschillen tussen leken en economen als het gaat om normatieve, ethisch geladen uitspraken of ook bij de beoordeling van zogeheten positief-economische uitspraken?

In twee recente artikels – Bryan CAPLAN, *What makes people think like economists? Evidence on Economic Cognition from the "Survey of Americans and Economists on the Economy"*, in: *Journal of Law and Economics*, vol. 44 (2001) pp. 395-426 en Bryan CAPLAN, *Systematically biased beliefs about economics: robust evidence of judgemental anomalies from the Survey of Americans and Economists on the Economy*, in: *The Economics Journal*, n° 112 (2002) pp. 433-458 – gebruikt de auteur een *uniek gegevensbestand om op een aantal van deze vragen bijkomend licht te laten schijnen*.

Het gegevensbestand is uniek om twee redenen. Ten eerste, een identieke vragenlijst werd voorgelegd zowel aan een toevallige steekproef uit de Amerikaanse bevolking als aan een toevallige steekproef uit alle leden van de American Economic Association met een doctoraat, voltijds werkend als econoom en gespecialiseerd in binnenlands economisch beleid. Ten tweede, deze vragenlijst is zo geconstrueerd dat hij inzicht moet geven in wat respondenten beschouwen als belangrijke factoren voor een goede werking van de economie en niet zozeer in hoe zij de resultaten van de werking van de economie ethisch beoordelen. Men legt de respondenten bepaalde factoren voor (zoals te hoge belastingen, een te groot overheidsschulddeficit of teveel migranten) en vraagt voor elke factor om aan te geven of men deze beschouwt als belangrijke, minder belangrijke of helemaal geen oorzaak van het feit dat “de economie het niet beter doet dan nu het geval is”. Voor potentieel relevante factoren (zoals meer vrouwen die toetreden tot de arbeidsmarkt of handelsovereenkomsten met andere landen) vraagt men aan te duiden of men deze al dan niet beschouwt als “goed voor de economie”. Men peilt naar welke economische ontwikkeling men verwacht (“Denkt u dat de gemiddelde Amerikaanse levensstandaard in de volgende vijf jaar zal stijgen, dalen of ongeveer gelijk blijven?”) en naar welke krachten men voor de economische ontwikkeling belangrijk acht (“Denkt u dat de verbetering van de economische situatie iets is waar een daadkrachtige president veel, weinig of niets kan toe bijdragen?”). Kortom, het gaat om een reeks vragen die *peilen naar hoe men denkt dat de economische wereld werkt* – eerder dan naar hoe men denkt dat de economische wereld hoort te werken.

Welnu, de algemene resultaten zijn overduidelijk: *economische leken en economische experts verschillen ook inzake deze positief-economische uitspraken systematisch van mening*. Soms zelfs op een vrij verrassende manier. Van de achttien factoren waarvan men vraagt om aan te geven of men ze belangrijk vindt voor goede economische prestaties, zijn er slechts twee waar leken en experts het ongeveer over eens zijn. Beiden beschouwen een inadequaat opleidingssysteem en lage spaarquotas als een last voor de economie. Wat de leek beschouwt als majeure problemen (zoals overdreven buitenlandse hulp, jobs die verdwijnen naar het

buitenland of afslanking van bedrijven) blijkt voor de econoom echter helemaal geen probleem. Ietwat verrassend, is de vaststelling dat de doorsnee leek veel positiever denkt over de (gunstige) effecten van belastingverlagingen dan de doorsnee econoom, die twijfelt of daaruit wel enig verschil resulteert. Economen blijken ook systematisch optimistischer te zijn over het verleden, het heden en de toekomst van de economie. Het verschil in de beoordeling van de lange termijneffecten van nieuwe technologieën, internationale competitie en ‘downsizing’ is opmerkelijk. Economen beschouwen ze bijna unaniem als goed, terwijl leken deze als neutraal beoordelen. Economen zijn er relatief meer van overtuigd dat de generatie van hun kinderen rijker zal zijn dan de huidige generatie, zonder bijzonder optimistisch te zijn over de toekomst van hun eigen kinderen.

In de twee geciteerde artikelen maakt Bryan Caplan gebruik van een reeks *controle-variabelen* (ras, geslacht, jobzekerheid, recente inkomensgroei, verwachte inkomensgroei, inkomen, ideologie, partijpolitieke voorkeur en onderwijsniveau) om twee bijkomende vragen te beantwoorden: Welke factoren maken dat leken denken als economen? Zijn er factoren die het verschil tussen leken en economen kunnen verklaren?

Wat betreft de eerste vraag wijzen Caplans analyses uit dat er een groep van leken is die in hun uitspraken erg dicht de economische wijze van denken volgen. Leken zijn het meer eens met economen als ze goed opgeleid zijn, mannelijk, recent stijging van hun inkomen meemaakten, een stijging van hun inkomen verwachten of een hoge mate van werkzekerheid hebben. Verrassend misschien, maar grote vermogens of een conservatieve ideologie hebben geen invloed op het ‘economistisch’ karakter van iemands zienswijze. Inzake de tweede vraag bekijkt Caplan verschillende mogelijke verklaringen voor het verschil tussen de visie van het algemene publiek en de economen. Is de doorsnee econoom ideologisch en politiek conservatiever dan de doorsnee leek? Behoort de doorsnee econoom tot de begoede sociale klassen en moet men hun visie derhalve als ‘een zelfsassende rationalisering’ beschouwen? Speelt de opleiding een belangrijke (indoctrinerende) rol? Geen van deze vragen kan men echter écht positief beantwoorden. Variabelen die kunnen wijzen op een zelfsassende ratio-

nalisering verklaren ten hoogste 20% van de verschillen tussen leken en experts. Als men controleert voor ideologie lijkt het verschil tussen beide groepen nog iets toe te nemen. Voegt men 'opleidingsniveau' toe aan de controle-variabelen dan vermindert de impact van een 'economioopleiding', maar de invloed van deze laatste factor blijft groot.

Als de analyses van Caplan betrouwbaar zijn en de gegevens niet overmatig een aantal karaktertrekken signaleren die eigen zijn aan het Amerikaanse publiek en de Amerikaanse economen, dan is er *weinig reden om te denken dat het volk de econoom ooit als een vriend zal beschouwen*. Hun visie op hoe de wereld werkt, ligt daarvoor te ver uiteen, zelfs als men het ethische oordeel over de resultaten ervan niet in overweging neemt. Dat een economische opleiding een belangrijk verschil maakt én dat leken minder dan economen denken in termen van vraag en aanbod, suggereert dat het échte onderscheid mogelijk ligt in de mate waarin men de economie gedreven ziet door marktkrachten dan wel door belangengroepen – en dat er wel eens interessant en braakliggend onderzoeksterrein klaar ligt voor wie wat dieper wil graven in de (theoretische en praktische) ervaringen die maken dat mensen de ene dan wel de andere visie aankleven.

In zijn inaugurale rede stipte Rick Van der Ploeg veelvuldig en met nadruk aan dat de nadruk die nagenoeg alle economen leggen op 'markten als (potentieel) efficiënte instrumenten om middelen toe te wijzen' niet impliceert dat álle economen in hun analyses en aanbevelingen vertrekken van de veronderstelling dat markten altijd en overal per definitie efficiënt werken en het impliceert zeker niet dat álle economen geloven dat er altijd en overal een volledig stel perfect werkend markten bestaat (of moet bestaan). Deze visie heeft in de laatste decennia van de vorige eeuw veel publiciteit gekregen onder invloed van een aantal met Chicago-geassocieerde economen. Van der Ploeg

verwijst naar deze economen met de (van Bob Solow geleende) term 'zoetwatergekken' (omwille van de aanwezigheid van grote meren in de buurt van hun universiteiten) en maakt duidelijk waarom zij een nefaste invloed hebben gehad op de manier waarop een groot aantal waarnemers (en publicisten) over de werking van de economie denken. Want de dominantie van deze marktfundamentalisten maakt het quasi-onmogelijk om te zien dat een zinvol gebruik van markten een goed alternatief kan zijn op domeinen die door lobby-groepen worden beheerst – en in staat zijn de politiek zo te beïnvloeden dat enkel kortzichtig eigenbelang wordt gediend, aldus Van der Ploeg.

Strikt genomen is de conclusie die volgt uit de gegevens geanalyseerd door Caplan immers nog pessimistischer dan de door Van der Ploeg verdedigde stelling dat de belangengroepen en de politiek de échte vijand van het volk zijn. Als de visie van de economen niet ingegeven is door eigenbelang of ideologie of iets dergelijks en écht een vorm van expertise is – net zoals dat het geval is met, laat ons (met Keynes) zeggen, deze van een loodgieter – dan is de systematische afwijzing van deze visie door het volk een fundamenteel probleem. "Economists have often explained deviations from efficient policy as the product of special interest politics. This paper's empirics suggest an alternative explanation: political failure could simply be a byproduct of the electorate's systematically biased beliefs about economics." (EJ, p. 456) Oftewel: het volk als échte vijand van het volk dus. Dé ultieme zelfrechtvaardiging van de econoom? Of zouden we beter pleiten voor een uitbreiding van opleidingen die een kritische analyse bieden van hoe markten in de realiteit gevormd worden en werken?

Walter Van Trier
SONAR

Jaarreks De Arbeidsmarkt in Vlaanderen, editie 2002

Samenstelling: Steunpunt WAV, uitgave Garant

De Jaarreks *De Arbeidsmarkt in Vlaanderen*, editie 2002 die in het najaar zal verschijnen, biedt volgende onderwerpen:

Deel 1

Geurts, Karen

Minder gezin, meer arbeid?

In de meeste landen van de Europese Unie is de arbeidsdeelname van vrouwen de laatste 10 jaar toegenomen en het werkpatroon van jong en oud sterk gediversifieerd. Dit vond plaats tegen de achtergrond van belangrijke veranderingen in de gezinsstructuur, zoals steeds kleiner wordende huishoudkernen. In dit boek wordt nagegaan hoe deze evoluties zich hebben voorgedaan in Vlaanderen, België en 10 andere Europese lidstaten en of er een samenhang kan gevonden worden tussen huishoudtypes en de diversiteit inzake arbeidsmarktparticipatie.

Deel 2

Ramioul, Monique; Van Hoetegem, Geert; van der Hallen, Peter (ed.)

De wereld, onze arbeidsmarkt?

Worden lokale arbeidsmarkten, arbeidsverhoudingen en bestaande vormen van arbeidsorganisatie al of niet door elkaar geschud door het gebruik van ICT en vormen van e-work? Wordt gans de wereld één grote arbeidsmarkt? Welke bedreigingen of kansen houden deze evoluties in?

Dit boek bevat een selectie van papers die door internationale deskundigen werden gepresenteerd op het WWe congres (The World, The Workplace and We The Workers) dat in 2002 in Vlaanderen werd georganiseerd.

Deel 3

Tratsaert, Katrien; Stevens, Eef

Lokale arbeidsmarkten op de kaart gezet

Hoe evolueren de werkgelegenheid, werkzaamheid, werkloosheid en vacaturegraad in mijn gemeente en in de omliggende gemeenten binnen mijn provincie? Hoe evolueert de werkloosheid voor jongeren en vrouwen? Welke sectoren staan het sterkst in mijn regio? Hoe werkzaam zijn de ouderen in mijn gemeente?

In dit boek worden deze en andere arbeidsmarktindicatoren op lokaal niveau en de evolutie ervan voor de periode 1996-2001 visueel in kaart gebracht.

Deel 4

Steunpunt WAV en Stuurgroep Strategisch Arbeidsmarktonderzoek

Jaarboek

De jaarlijkse bundeling van cijfers over de Vlaamse arbeidsmarkt. Naast het overzicht van de beleidsmaatregelen inzake de arbeidsmarkt, geeft dit boek duiding bij de kerncijfers over de arbeidsdeelname in Vlaanderen en wordt ons gewest binnen de Europese context geplaatst. Aan de hand van korte gerichte analyses worden de belangrijkste recente evoluties en trends besproken inzake werkgelegenheid, werkzaamheid en werkloosheid.